

בדין ברכת הזמן על חנוכה ושאר ימים טובים מדרבנן

באחרונים בני זמנינו נידונה השאלה האם בימי השמחה שתקנו חכמים ניתן לברך ברכת שהחיינו על עצם היום, גם בלי מעשה המצוה שתוקן לאותו יום, ויש שסוברים בכה ויש שסוברים בכה. לכאורה לפי כללי הפסיקה הנהוגים, לעומת הכלל הגדול הנקוט בדינו של ספק ברכות להקל, הרי יש מהפוסקים ובראשם הב"ח או"ח סי' כט שלדעתם בברכת שהחיינו שמברך על שמחת לבו יכול לברך גם בספק. הפוסקים נחלקו גם האם הלכה כב"ח בנושא זה או אין הלכה כמותו, ולכן הכרעה ברורה בנושא לכאורה אין. בכגון דא ההכרעה למעשה נוטה לפי מה שכתבו גדולי הפוסקים שדעתם נחשבת יותר, ובראשם מרן בעל השו"ע ובאו"ח גם מרן בעל המשנ"ב, או שהולכים בזה לפי מנהג העולם. על פניו, ניתן להוכיח ששיטת מרן בעל השו"ע בהל' חנוכה בסי' תרעו היא שברכת הזמן היא לאו דוקא על מעשה המצוה של ההדלקה, אלא על עצם היום. כך נקט בדעתו בעל החק יעקב סי' תעג ס"ק א, ודבריו הובאו בשו"ת קול מבשר סי' כא אות ד כראיה לכך ששיטה זו היא העיקרית בדברי הפוסקים¹.

אולם לענ"ד ניתן לדחות הבנה זו בדעת השו"ע. בב"י סי' תרעו הביא תשובה אשכנזית וזו לשונה:

הרואה שבירך זמן בליל ראשון ולא הדליק, ובליל שני או שלישי בא להדליק, אינו חוזר ומברך זמן, דקיי"ל זמן אומרו אפילו בשוק (עירובין מ, ב) ואינו צריך לחזור ולאומרו על הכוס.

ניתן לפרש תשובה זו בשני אופנים: א. ברכת הזמן היא על מצות הדלקת נר החנוכה, א"כ מי שבירך שהחיינו בראיית המצוה אם לאחר מכן מדליק לא יוכל לשוב ולברך שהחיינו על המצוה, כשם שמי שבירך שהחיינו על היום, כגון שמיד שכשנכנס חג השבועות בירך שהחיינו [כפי שעושים לכתחילה בליל יום הכיפורים] אינו יכול לשוב ולברך שהחיינו עם הקידוש. לפי דרך זו מה שכתב אח"כ "דקיי"ל זמן אומרו אפילו בשוק" אינה ראייה למהות ברכת הזמן, אלא רצה רק לומר שברכת הזמן אינה צריכה כוס ולכן אם אמרה בשוק אינו צריך לחזור ולאומרה. ב. ברכת הזמן היא על עצם היום [היום שנעשה בו נס לישראל], ומי שבירך שהחיינו בראיית נר חנוכה יצא ואינו יכול לברך שוב שהחיינו כשמדליק.

דברי התשובה אשכנזית נפסקו להלכה בשו"ע בסי' תרעו סע' ג, שמי שבירך

1 ולכן נטה להתיר לומר ברכת 'שהחיינו' בליל יום העצמאות.

שהחיינו "אם אח"כ בליל שני או שלישי בא להדליק אינו חוזר ומברך שהחיינו". ועל כך ציין הגר"א בביאורו (ס"ק ד) לגמ' בעירובין מ, ב הנ"ל. והנה ממקום הצינן של הגאון בדברי המחבר נראה שמביא ראייה מהגמרא בעירובין לכך שמי שבירך זמן שוב לא יברך, וכמו האפשרות הראשונה דלעיל, דאילולא כן היה לו לציין את הגמרא בעירובין על מה שכתב השו"ע "ובליל ראשון מברך גם שהחיינו", להשמיענו שתקנו ברכת שהחיינו על היום [וכך נראה שהבין בספר דמשק אליעזר על ביאור הגר"א]. אמנם בספר שדי חמד ח"ט מערכת חנוכה סי' ט אות ג הביא תשובה של בעל ה"חשק שלמה" שהתקשה בדברי התשובה אשכנזית ובמה שציין הגאון לגמרא בעירובין הנ"ל שתקנו ברכת שהחיינו על עצם היום, ובהמשך התשובה מוכיח שלא תיקנו חכמים ברכת הזמן על עצם היום של חנוכה ופורים

שאני רגלים וראש השנה ויום הכיפורים דהם ימים קדושים ואסורים בעשיית מלאכה, ואם שובת ואינו עושה כלום גם כן מקיים עשה דשבתון, והלכך צריך לברך זמן משום עצם היום, וזמן הזה שפיר יכול לברך גם כשהולך בשוק דהא גם כשהולך בשוק הוא מקיים עשה דשבתון, ואין צריך לזה כוס כלל, רק דלכתחילה תיקנו רבנן לברך זמן בשעת קידוש משום שאז מקבל עליו קדושת היום.

א"א לומר זאת על חנוכה ופורים כיון שאין בהם חיוב שביתה. ומתוך מה שהתקשה החשק שלמה בדברי התשובה אשכנזית והגר"א, מוכח שהבין כאפשרות השניה דלעיל.

בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' נו נדפסה תשובה שהיא כנראה המקור לתשובה האשכנזית שהייתה לפני הב"י, ושם הובאו הדברים בקצת הרחבה:

ששאלת, הוואה שבירך זמן בלילה הראשונה של חנוכה ולא הדליק אם בלילה בא להדליק אם יחזור ויברך זמן? נ"ל שאין לברך, חדא דלא אמרינן תרי זימנין זמן על המצוה. ועוד, כיון דזמן אפילו אמר בשוק יצא, דלא גרע מי שברך על הראיה ממי שברך בשוק דאינו חוזר ואומרה על הכוס ביו"ט.

בתשובה הארוכה מפורש שהמהר"ם מרוטנבורג סבר שברכת הזמן שנאמרת עם הדלקת הנרות היא על ההדלקה, ולא על היום, שכן אמר במפורש "דלא אמרינן תרי זימנין זמן על המצוה"². מכל זה עולה שגם מהתשובה האשכנזית אין ראייה מהי שיטת השו"ע לגבי אם ברכת הזמן היא על היום או על המצוה.

2 אחר שזכינו לבירור זה בהבנת דברי ה"תשובה אשכנזית", המהר"ם מרוטנבורג דעת מרן בעל השו"ע והגר"א, זכינו וראינו שדברים דומים כתב בסגנון שונה בספר "שחר אהללך" ח"ב סי' כד אות ד מורי הגרא"א אדרי שליט"א, ר"מ ישיבת הר המור ואב"ד ת"א.

ונראה לי שניתן להוכיח שגם מנהג העולם הוא שלא לברך ברכת הזמן על עצם היום. בסי' תרעו ס"א כתב השו"ע: "המדליק בליל ראשון מברך שלוש ברכות, להדליק נר חנוכה, ושעשה ניסים ושהחיינו, ואם לא בירך זמן בליל ראשון מברך בליל שני או כשיזכור". על התיבות "או כשיזכור" כתב המשנ"ב בס"ק ב: "ר"ל כשיזכור בשאר הלילות בשעת ההדלקה, ואם נזכר אחר ההדלקה אינו מברך בלילה זו עוד" ובשעה"צ אות ג כתב:

אמנם אם אירע זה בליל שמיני וממילא יתבטל לגמרי ברכת שהחיינו צ"ע, דאפשר דכמו בעלמא קיי"ל דזמן אומרו אפילו בשוק דהוא קאי על עצם היום"ט, אפשר דה"ה בזה דקאי על עצם הזמן דחנוכה שנעשו בו ניסים ונפלאות, אלא דלכתחילה סמכו זה על זמן דהדלקה.

אמנם מציאות כזו שאדם ישכח בכל שמונה הלילות של חנוכה לברך שהחיינו היא מציאות רחוקה, דיעבד של דיעבד, ולכן לא שייך לברר בעניינה מהו "מנהג העולם". אולם, ישנה מציאות של לכתחילה שבה ניתן לדעת מהו "מנהג העולם" באשר לברכת שהחיינו על עצם היום בחנוכה. בסי' תרעט כתב השו"ע: "בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחילה ואח"כ נר שבת", ועל דברים אלו כתב המשנ"ב שם סוף ס"ק ב: "וכתבו האחרונים דנכון לכתחילה שיתפלל מנחה תחילה ואח"כ ידליק". ובטעם הדבר כתב שם בשעה"צ אות ז בשם האחרונים:

דאי לאו הכי נראה קצת כתרתי דסתר, דהא כיון שמדליק בעוד היום גדול ע"כ סומך על הקולא דמפלג המנחה נוכל לעשותו כמו לילה, וא"כ איך יתפלל אח"כ מנחה [ומי"מ כל זה בדאפשר ליה].

ופוק חזי מאי עמא דבר שרבים הם המתפללים מנחה של ע"ש חנוכה בבואם לביהכנ"ס לאחר שהדליקו את נר החנוכה בביתם, על אף שהדבר נראה כתרתי דסתר. והנה, כל זה ניתן להיאמר באשר לשבת חנוכה שחלה בתוך ימי החנוכה, בכגון דא ניתן לומר "דנראה קצת כתרתי דסתר" ואינו חיוב גמור אלא רק "בדאפשר ליה". אולם אם שבת חנוכה חלה בנר ראשון של חנוכה יחד עם הדלקת נר חנוכה מברכים גם ברכת "שהחיינו", ואם ברכת שהחיינו היא על היום ולא רק על ההדלקה הרי ברגע שהדליק אדם את הנר הראשון של חנוכה עם שלוש ברכותיה בזה כבר "הכניס" את היום הבא, ואם עכשיו יתפלל מנחה הוי לכאורה לא רק "נראה קצת כתרתי דסתר" אלא "תרתי דסתר" ממש!³ ולא מיבעי לרובא דרובא דאינשי שכאמור מדליקים נר חנוכה בביתם עם ברכת "שהחיינו" ולאחר

3 כ"כ הגר"י אריאל שליט"א בהדרכה לציבור בעלון "מעייני הישועה" לפני שנים [בשו"ת באהלה של תורה ח"ה ס' מט דן באריכות בנושא זה, אולם שם לא מופיעים הדברים הנ"ל]. וראה מכתבו של הגר"י אריאל בשו"ת חבל נחלתו ח"ד עמ' 91-92.

מכן מתפללים מנחה של יום כ"ד כסליו [ולא אומרים בה על הניסים], שלגביהם ברור שה"שהחיינו" קאי על מצות ההדלקה בלבד ולא על היום⁴, אלא אפילו לאותם שנוהגים להתפלל מנחה לפני הדלקת נר חנוכה כדי שלא יהיה תרתי דסתר, מ"מ הרי כאשר הם מברכים "שהחיינו" עדיין לא נכנסו ימי החנוכה, כי ההדלקה היא בעוד היום גדול, ובאשר לחנוכה אין מושג של "תוספת יו"ט" לכאורה ברכת ה"שהחיינו" שלהם אף היא חלה רק על ההדלקה ולא על היום שטרם נכנס, ובכל זאת מעולם לא שמענו ולא ראינו בדברי הפוסקים שבשנה שחל נר ראשון של חנוכה בשבת המתפללים מנחה לאחר הדלקת נר חנוכה צריכים לשוב ולברך שהחיינו על היום כיון שהשהחיינו שבירכו עם ההדלקה בהכרח היה על ההדלקה בלבד ולא יכול היה להיות גם על היום⁵!

א"כ מ"מנהג העולם" בשבת חנוכה שחלה בנר ראשון ניתן להוכיח שאין מנהג לברך שהחיינו על עצם היום של חנוכה, וחוזרים אנו לכללי הפסיקה הרגילים שמשום סב"ל אין לברך שהחיינו על עצם היום בימים טובים מדרבנן.

4 כך אמר לנו רבה של פ"ת הגרב"ש סלומון זצ"ל, בליל שבת, נר ראשון של חנוכה, בשנת התשס"ד.
5 בשו"ת אז נדברו ח"ט סי' מח ישנו ניסיון של השואל, ששמו לא נזכר, להוכיח מדברי המשנ"ב בשם האחרונים בסי' תרעא ס"ק מה שהמברך בלילה ראשון בביהכנ"ס לא יחזור ויברך שהחיינו בביתו, כי ברכת שהחיינו קאי על היום ולא על ההדלקה, בדומה קצת לדברינו שהוכחנו מ"מנהג העולם" שה"שהחיינו" לא תוקן על היום. אולם הגרב"י זילבר זצ"ל בתשובתו שם דוחה את ההוכחה [והשואל לא שם ליבו שזה גופא היה טעמו של ה"זרע אמת" בסי' צו, שדברין הובאו במחזיק ברכה ומשם לשערי תשובה, ושל"אחרונים" הללו התכוון המשנ"ב].

לזכר נשמות

החבר יהודה יהונתן שנהב ז"ל

מוותיקי קיבוץ שעלבים
איש תורה וחינוך, חסד וארץ ישראל
השפיע הרבה טוב על כל סביבותיו
נלב"ע בי"ד כסלו תשפ"ג

תנצב"ה

